

1486 Numaralı Rize/Pazar Şer'iyeye Sicilinin Tanıtımı

An Introduction of 1486 Numbered Rize/Pazar Sharia (Şer'iyeye) Register

Memiş Murat Atar*

Öz

Osmanlı Devleti'nde mahkemelerde verilen kararlar ve tutulan kayıtlar şer'iyeye sicillerinde toplanmıştır. Bu siciller yerel tarih açısından önemli veriler sağlamaktadır. Siciller incelendiğinde bir bölgenin sosyal, ekonomik, idari ve hukuki yönü ortaya konulabilmektedir. Bu çalışmada Lazistan Sancağı'nın Atina Kazası'na ait 1909-1911 tarihlerini kapsayan 1486 numaralı Rize/Pazar Şer'iyeye sicili tanıtılmış, Atina Kazası mahkeme kayıtları aile yapısı, idari, sosyal ve iktisadi yönden sınıflandırılarak bunun üzerinden Rize/Pazar'ın sosyo-ekonomik hayatına dair değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şer'iyeye Sicili, Lazistan Sancağı, Atina, Mahkeme

* YLS Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, (pazarlimurat@gmail.com)

Abstract

Decisions taken in the courts and records kept in the Ottoman State were collected in the records of the sharîa register. These registers provide important data in terms of local history. When the registers are examined, the social, economic, administrative and legal aspects of a region can be revealed. In the study, the Rize/Pazar sharîa register of 1486 numbered from 1909 to 1911 belonging to the Lazistan Sanjak's Atina district was introduced and the records of the court in Atina were classified according to the family structure, administrative, social and economical aspects and socio-evaluations of economic life have been made.

Keywords: Sharîa Register, Lazistan Sanjak's, Atina, Court

Giriş

Osmanlı mahkemelerinde verilen kararların ve tutulan kayıtların toplandığı şer'iyeye sicilleri, Osmanlı Devleti'nin siyasi, idari, sosyal tarihinin yanısıra şehir tarihi ve mahallî hayatı açısından önemli kaynaklardandır. Sicillerde sıradan vakalar, cinayetler, nikâh ve vergi kayıtları, narh uygulamaları, tayinler, lonca davaları, vakfiye ve vakıf muhasebe verileri en sık rastlanan konular arasında sayılabilir.¹

Şer'iyeye sicillerinden özellikle yerel tarih açısından önemli çıkarımlar elde edilebilir. Nitekim bu çalışmada, Lazistan Sancağı'nın Atina Kazası, bugünkü adıyla Pazar ilçesine ait Hicrî 1327-1329 (Miladi 1909-1911) tarihlerini kapsayan 1486 numaralı Rize Pazar Şer'iyeye Sicili'ndeki kayıtlardan hareketle Atina Kazası'nın idari, sosyal ve kültürel yaşamına dair somut veriler elde edilmesi ve değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu sicildeki belgeler genel olarak toplumsal çıkarımlar yapılmasına imkân vermesinin yanı sıra, kayıtlarda geçen şahısların isimleri, meslekleri, cinsiyetleri, dinî kimlikleri, toplumsal statüleri, servetleri, yerleşim yerleri, medenî durumları, eş ve çocuk sayıları başta olmak üzere boşanma, mehir, nafaka gibi aile yapılarına dair çeşitli konularda da zengin veriler içermektedir.

1. Şer'iyeye Mahkemeleri

Şer'iyeye mahkemeleri kadıların şer'î hükümlere göre yargılama yaptıkları İslâm adliye teşkilatının yargı müesseseleridir. İslam adliye teşkilatı Bizans, İran ve İslam öncesi Arap devletlerinin yıllarca hâkimiyetlerini sürdürdükleri topraklar üzerinde kurulmuş ve olgunlaşarak son halini almıştır.² İslamiyet'in doğuşundan itibaren var olan bu mahkemelerde, İslamiyet'in yayılmasıyla beraber yargılama görevini bizzat Hz. Muhammed kendisi yapmıştır.³

1 Yunus Uğur, "Şer'iyeye Sicilleri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul 2010, s. 8-9.

2 Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.86.

3 Fahreddin Atar, "Kadı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 66.

Dört halife dönemine gelindiğinde düzenli olarak şehirlere kadılar tayin edildi. Halifelerin kadılara gönderdiği talimatnameler, onların İslami esaslar doğrultusunda faaliyet göstermesini sağladı.⁴ Bir kadıda aranan niteliklerin başında iyi bir şer'i hukuk bilgisi gerekmekteydi ve kadı adaleti her zaman tek başına uygulardı.⁵

İslam devletlerinden etkilenen Osmanlı Devleti de şer'i kaza usulünü benimsedi ve Osman Bey'in ilk tayin ettiği iki memurdan biri kadı oldu.⁶ Osmanlı'da diğer İslam devletlerine nazaran kadı, gerek görev gerekse otorite ve yetki bakımından gelişmiş bir yönetim ve hukuk adamı kişiliğine sahiptir.⁷ Osmanlı Devleti'nde yargı göreviyle yükümlü kadının da dâhil olduğu ilmiye sınıfı üç kategoriye ayrılmıştır. Diğer iki kategoride yer alan müderrisler öğretimle, müftüler fetva göreviyle yükümlüydüler.⁸ Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyasındaki irili ufaklı (küçük kazalardan sancak ve eyalet merkezlerine kadar) kadılıklara atamalar İstanbul'dan yapılırdı. Anadolu ve Rumeli'deki bütün kadınların amiri sırasıyla Anadolu Kazaskeri ve Rumeli Kazaskeri idi.⁹ Yavuz Sultam Selim döneminde Diyarbakır'da Arap ve Acem kazaskerliği teşkil edilerek kazasker sayısı üçe çıkarıldıysa da bir süre sonra lağvedilerek Anadolu kazaskerliğine bağlanmıştır.¹⁰ Genç bir kadı Anadolu'da veya Rumeli'de küçük bir kazada görevine başladıktan sonra mahkemeye gelen harçlardan kendi maaşını alırdı. Zamanla terfi ederek imparatorluğun çeşitli bölgelerinde görev yapmış olur, ancak özellikle 16. yüzyılın ortalarından itibaren görev yerinde iki seneden fazla kalamazdı. Kadı, Osmanlı Devleti'nde sadece şeriatın hükümlerini değil, buna uygun örfi

4 Atar, *a.g.e.*, s. 86-88.

5 İlber Ortaylı, *Kadı*, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 21-22.

6 Ahmet Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, C. 1, İstanbul 1988, s. 76.*

7 Ortaylı, *a.g.e.*, s. 42.

8 Ortaylı, *a.g.e.*, s. 24.

9 Ortaylı, *a.g.e.*, s. 11-12.

10 Mehmet İpşirli, "Kazasker", *Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 24, İstanbul 2001, s. 141.*

kanunları da uygulardı.¹¹ Osmanlı'da resmî, devamlı surette kullanılan kurumsal bir mahkeme binası yoktu. Genellikle kadı, kendi evini aynı zamanda mahkeme olarak kullanırdı.¹²

II. Mahmut zamanına gelindiğinde; Şer'iyye Mahkemesi ve kadılar konusunda önemli değişiklikler yapıldı; ilk kez İstanbul Kadısı'na resmî bir mahkeme binası tesis edildi. Ayrıca 1838'de Tarik-i İlmîye'ye Dair Ceza Kanunname-i Hümayunu çıkarılmış, böylece kadıların yetkilerini kötüye kullanmalarının önüne geçilmek istenmiş ve usulsüzlüklerin ortadan kaldırılması amaçlanmıştır.¹³ Tanzimat'ın ilanına kadar asli, genel mahkemeler olan Şer'iyye Mahkemeleri'nin, bu tarihten itibaren Fransız örneğine göre yeni mahkemelerin kurulmasıyla beraber görev alanları git-gide daraltılmıştır.¹⁴

Tanzimat'ın ilanından sonra çıkarılan Ceza Kanunnamesi, Arazi Kanunnamesi, Ticaret-i Berriye Kanunu vb. kanunlar ve hazırlanan yüzlerce nizamname yeni bir düzenin habercisiydi. Bu düzen içinde şer'i mahkemelerin bu kanunları tam manasıyla uygulaması beklenemezdi.¹⁵ Osmanlı yargılama örgütü ve usulü kanunlaştırma hareketleri doğrultusunda laiklik yönünde gelişme göstermişti. Üstelik Nizamiye mahkemeleri kurulduktan sonra Şer'iyye mahkemelerinin aleyhine hızla gelişmişti.¹⁶

Aralarında halktan üyelerin de olduğu, çok sayıda üyeden oluşan Nizamiye mahkemeleri çıkarılan yazılı kanunlar çerçevesinde davalara bakmaktaydı ve ilk olarak 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi ile ortaya çıkmıştı.¹⁷ Ticaret mahkemeleri de bu sürece gi-

11 Ortaylı, *a.g.e.*, s. 13.

12 Ortaylı, *a.g.e.*, s. 68.

13 Akgündüz, *a.g.e.*, s. 77.

14 Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri: Tanzimat ve Sonrası*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2004, s. 237.

15 Sedat Bingöl, "Tanzimat Sonrası Taşra ve Merkezde Yargı Reformu", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. 6, Ankara 1999, s. 534.

16 Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017, s. 102.

17 Sedat Bingöl, *Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu (Nizâmiyye*

den yolda önemli bir işlev görmüştür. Nitekim bu mahkemelerde hâkimlerin durumu, her sınıf ve mezhepten insanın şahitliğinin kabulü ve şer'i hukuk dışındaki kanunlarla hükmetmesi önemli değişikliklerdendi. Nizamiye mahkemeleri ortaya çıktığında artık bu tarz yargılama topluma yabancı değildi.¹⁸ Ancak uygulamada yaşanan sıkıntılar dolayısıyla Nizamiye ve Şer'iyye mahkemelerinin görev ve yetkileri, 1874 ve 1875'te çıkarılan nizamnamelerle yeniden düzenlendi. Bu nizamnamelere göre, şer'î mahkemeler sadece vakıf malları, vasiyet, vasi tayin ve azli, yetim malları, miras hukuku, aile hukuku, evlenme, boşanma, nafaka vb. konularda ve Müslümanlar arasındaki davalara bakabiliyordu. Gayr-i müslimlerin kendi aralarındaki ve Müslümanlarla olan davalarının ise Osmanlı vatandaşlarının ortak bir mahkemesi olarak Nizamiye mahkemelerinde görülmesi isteniyordu.¹⁹

II. Meşrutiyet'ten Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süreçte ise Şer'iyye Mahkemeleri ile ilgili iki önemli gelişme olmuştur. 1909 tarihli İrade-i Seniyye ile Nizamiye mahkemelerinde karar altına alınan şahsi hak davalarının şer'iyye mahkemelerinde görülemeyeceği karara bağlanmış ve 1913 tarihli Hükâm-ı Şer' ve Me'mûrin-i Şer'iyye Hakkındaki Kanun-ı Muvakkat ile Şer'iyye Mahkemelerinin merkez ve taşra teşkilatı yeniden düzenlenmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra çıkarılan 3 Mart 1924 tarihli kanunlarla beraber Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti kaldırılmış²⁰, bunun bir devamı olarak 8 Nisan 1924'te şer'iyye mahkemeleri tamamen kapatılmıştır.²¹

Şer'iyye Mahkemeleri tek dereceli ve tek hâkimli olarak teşkilatlandırılmış olup, oldukça sade ve hızlı bir yargılama usulüyle ça-

Mahkemeleri'nin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2004, s. 48.

18 Bingöl, *a.g.e.*, s. 145.

19 Bingöl, *a.g.e.*, s. 274-275.

20 Nazif Öztürk, "Evkâf-ı Hümâyün Nezaretî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 11, İstanbul 1995, s. 524.

21 Akgündüz, *a.g.e.*, s. 76-78.

lıştır.²² İncelenen sicillerdeki davaların büyük bir kısmının bir-iki celsede karara bağlandığı görülür. Kadılar tarafından görülen bu davaların temel konularıysa nikâh, miras taksimi, vasi tayini ve azli, vasiyetlerin ve vakıfların hükümlerine uyulmasının gözetimi, suç ve cinayet ve sair hususlardı. Kadıların kendilerine gelen hüküm ve fermanları ve bunlara verilen cevapları ve gördükleri çeşitli davalara dair vermiş oldukları hükümleri kaydetmek için sicil tutmaları kanundu ve her kaza, sancak ve vilayet merkezinde mahkeme-i şer'iyye sicilleri tutulmak zorundaydı.²³

2. Şer'iyye Sicilleri

Osmanlı mahkemelerinde tutulan kayıtların toplandığı defterler için kullanılan en yaygın tabir şer'iyye sicili olmakla birlikte, *kadı defteri*, *kadı sicili*, *zabt-ı vekayi* gibi adlandırmalar da söz konusudur. Şer'iyye sicillerinde kullanılan dil XVI. asır sonlarına kadar Arapça iken yerini zamanla Türkçeye bırakmıştır. Osmanlı devrinde sicillerin amaca uygun, kolaylıkla ve eksiksiz tutulabilmesi için her belge türünün (hüccet, ilam, temessük gibi) yazılış usulünü anlatan sakk mecmuaları denen rehber kitaplar ortaya çıkmıştır.²⁴

Şer'iyye sicilleri, önem ve içerdiği konular açısından iki başlık altında toplanabilir:

1) Eyalet merkezi, sancak ve kazalardaki şer'iyye mahkemelerinin her çeşit zabıt ve kararları, vakfiye, kefalet, vekâletname, anlaşma, borçlanma, tereke, taksim gibi meseleler, sicillere geçmiş, semt, mahalle, köy, kasaba ve şehirlerin isimleriyle yine sicillerde geçen erkek, kadın, ihtiyar, çocuk, Müslim, gayrimüslim adları, unvan ve lakabları hakkında bilgi, ticaret erbabı ve çarşı-pazar kontrol ve görevlendirmeleri konusunda malumat, cami, medrese, han,

22 Sabri Şakir Ansay, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1958, s. 299.

23 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1965, s. 108-109.

24 Fethi Gedikli, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5, İstanbul 2005, s. 187-189; Ümit Ekin, *Kadı Buyurdu Kâtip Yazdı: Tokat'a Dair Bir Sakk Mecmuası*, Bilge Kültür Sanat, Nisan 2010, s. 11.

hamam, hastane, yol, köprü gibi müesseselerinin inşaatı ve tamiri dolayısıyla sicillerde yer alan ifadeler vs.

2) Devlet ve hükümet makamlarından, beylerbeyine, sancakbeylerine ve kadırlara, müftülere, defterdarlara, müderrislere ve vilayet ayanına memleket idaresi, siyaseti, düzen ve güvenliği, maliyesi, askerliği, vakıf ve hayratı gibi işlerle ilgili hükümet merkezinden gönderilmiş emir ve yazı suretleri.²⁵

Şer'iyeye sicillerinde kadılar tarafından inşa edilerek yazılan kayıtlar ilamlar, hüccetler, ma'rûzlar ve diğer kayıtlar olarak ayrılır.²⁶ İlâm, hâkimin bir davada şeriata göre verdiği hükmünü, imzasını ve mührünü taşıyan bir vesikadır.²⁷ Şer'iyeye sicillerindeki anlamıyla hüccet, hâkimin hükmünün yer almadığı, taraflardan birinin ikrarıyla diğerinin tasdikinin bulunduğu ve üzerinde bunu düzenleyen hâkimin mühür ve imzasının olduğu yazılı kayıtlardır. Hüccetler için mahkemenin noterlik çalışmaları da denilebilir.

Hüccetlerin ilamlardan farkı, hâkimin hükmünün olmamasıdır. İlâmda mutlaka hâkimin mührü yer almalıdır. Taraflara verilen hüccetlerin bir sureti de sicile kaydedilir. Ancak hücceti veren hâkimin ismi ile mührü sicil defterinde yer almaz.²⁸

Maruz, halkın çeşitli konularda yaptığı şikâyetler, hâkimin emriyle görevliler tarafından yapılan keşif ve tahkikat raporları ve naiblerin yürüttükleri soruşturma ve hâkimin onayına bağlı olarak verdikleri hükümler ve hâkimlerin üstlerine arz ettikleri sicil defterine kaydedilmiş konulardır.²⁹

İncelenen Hicrî 1327-1329 (Miladi 1909-1911) tarihlerini kapsayan 1486 numaralı Rize Pazar Şer'iyeye Sicili'ndeki kayıtların çoğunluğu hüccetlerden oluşmaktadır. Sicilde yer alan satış/ferâğ akdiyle

25 Feyyaz Gürkan, "Şer'iyeye Mahkemeleri Sicilleri Üzerinde Bir Araştırma", IX. Türk Tarih Kongresi, C. 2, Ankara 1988, s. 766-767.

26 Akgündüz, *a.g.e.*, s. 20.

27 Abdulaziz Bayındır, İslâm Muhâkeme Hukûku (Osmanlı Devri Uygulaması), Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 27.

28 Bayındır, *a.g.e.*, s. 35-36.

29 Bayındır, *a.g.e.*, s. 41-42.

ilgili bir hüccet örneği, hücceti ve unsurlarını anlamak açısından bize önemli veriler sunacaktır:

Atina Kazası'nın Melyat Karyesi sâkinelerinden zati zeyl-i zabıtda muharreru'l esami müslimin tarifleriyle muarrefe Delihanoğlu kerimesi Gülizar bint-i Ali meclis-i şer'-i şerîf'i enver'de karye-yi mezkûr sâkinelerinden Yusufoglu Mecid Hamid bin Tursun mahzarında ikrâr-ı tam ve takrîr-i kelâm edüb Kukulat Karyesi ahali-sinden iken bundan akdem vefat eden zevcim Vardaloğlu Hakkı bin Mehmed'den benimle validesi Hediye verese-i saire malumesine mevrûs ve müntakil olan karye-yi mezkûr hudûdu dâhilinde ma-vakii malumede kâin malumü'l-hudûd bi'l-cümle arazi ve emvâli gayrimenkule ve akarât vesairenden hisse-i şayiamı malum vazîülyed ve müdahale müteveffâ-yı mezbûr Hakkı'nın zimem-i nasda olan matlubâtından hisse-i isabet eden bana ve bedel-i misliyle talibi Kukulat Karyesi'nden Vardaloğlu Fevzi bin Ali nâm kimesneye on beş aded lira-yı Osmanî bedel makbuzu mukabilinde bey' ve ferâğ eyledim memur mahsus huzurunda muamele-i ferâğ ve intikali ve nizamiyi ifa ve i'tâ-yı takrire bu muameleye bir taraftan müdahale zuhur eder ise onlar ile dahi aid olduğu muhakeme-i şer'iyeye ve nizamiyye ve ceza dairesinde ve devair-i resmiyenin her bir kısmında müddeî ve müddeâ-yı aleyh ve şahs-ı salis ve müddeî şahsı sıfatlarıyla bidayeten ve itirazen ve istinafen ve temyizen ve tashîhen ve iadeten gıyâben ve vicâhen muhakeme ve muhasama ve müdafaaya ve redd-i cevaba ve tebliğ ve tebellüğe ve tahlîfe ve imzasıyla istida takdim ve sadır olacak ilamın mevkii icraya vaz'ı ve hükmünün tenfiz ahkâmına ahz ve kabzını ve makbuzunu bana irsal ve isale ve ber-vech-i muharrer ahırı tevkil ve azle velhasıl husûs-ı mezkûrun mütevakkıf olduğu umurun küllisini ifaya tarafımdan muma-ileyh Mecid Çavuş vekâlet-i mutlaka-ı sahîha-yı şer'iyeye ile vekil ve nâib-i münâsib nasb ve tayin eyledim dedik de ol dahi vekâlet-i mezkûreyi kabul ve hizmet-i lâzimesini kemâ yenbagî edaya taahhüd ve iltizam etmeğin mâ-vaka'a bi't-taleb ketb olundu.

Muarref

Avramit Karyesi'nden Sukaroğlu Hasan bin Memiş

Muarref

Kukulat Karyesi'nden Yamakoğlu Hacı Şerif bin Mustafa

22 Rabiulahir [1]329/[22 Nisan 1911]³⁰

Yukarıda verilen örnekte olduğu gibi hüccetlerde şu unsurlar yer alır:

1) Satıcının/Fârîğın adı ve adresi: Atina Kazası'nın Melyat Karyesi sâkinelerinden zati zeyl-i zabıtta muharreru'l esami müslimîn tarifleriyle muarrefe Delihanoğlu kerimesi Gülizar bint-i Ali

2) Alıcının/Mefrûğ lehin adı: Kukulat Karyesi'nden Vardaloğlu Fevzi bin Ali

3) Satılan/Ferâğ edilen malın özellikleri: Malın, satıcıya veya müvekkiline ait olduğu ayrıca belirtilir. Satışın yapılabilmesi için, vekilin vekâletinin mahkemece onaylanması gerekir. Bu müvekkilin sözlü beyanıyla ya da şahitlerin dinlenmesiyle olur: Meclis-i şer'-i şerî'î enver'de karye-yi mezkûr sâkinlerinden Yusufğlu Mecid Hamid bin Tursun mahzarında ikrar-ı tam ve takrîr-i kelâm edüb Kukulat Karyesi ahalisinden iken bundan akdem vefat eden zevcim Vardaloğlu Hakkı bin Mehmed'den benimle validesi Hediye verese-i saire malumesine mevrus ve müntakil olan karye-yi mezkûr hudûdu dâhilinde ma-vakii malumede kâin malumû'l-hudûd bi'l-cümle arazi ve emvâli gayrimenkule ve akarât-ı vesaireden hisse-i şayiamı malum vaziülyed ve müdahale müteveffâ-yı mezbûr Hakkı'nın zimem-i nasda olan matlubatından hisse-i isabet eden bana ve bedel-i misliyle talibi

4) Satış/Ferâğ akdi: Satış akdi ile ilgili tarafların icap ve kabulleri açıkça belirtilir: bey' ve ferâğ eyledim memur mahsus huzurunda muamele-i ferâğı ve intikâli ve nizamiyi ifa ve i'tâ-yı takrire bu muameleye bir taraftan müdahale zuhur eder ise onlar ile dahi aid olduğu muhakeme-i şer'iyeye ve nizamiyye ve ceza dairesinde ve devair-i resmiyenin her bir kısmında müddeî ve müddeâ-yı aleyh ve şahs-ı salis ve müddeî şahsı sıfatlarıyla bidayeten ve itirazen ve istinafen ve temyizen ve tashîhen ve iadeten gıyâben ve

30 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 61.

vicâhen muhakeme ve muhasama ve müdafaaya ve redd-i cevaba ve tebliğ ve tebellüğe ve tahlîfe ve imzasıyla istida takdim ve sadır olacak ilamın mevkiî icraya vaz'ı ve hükmünün tenfiz ahkâmına ahz ve kabzını ve makbuzunu bana irsal ve isale ve ber-vech-i muharre ahrı tevkil ve azle velhasıl husûs-ı mezkûrun mütevak-kıf olduğu umurun küllisini ifaya tarafımdan muma-ileyh Mecid Çavuş vekâlet-i mutlaka-ı sahîha-yı şer'iyye ile vekil ve nâib-i münâsib nasb ve tayin eyledim

5) Satış/Ferâğ bedeli açık bir şekilde yazılır: on beş aded lira-yı Osmanî bedel-i makbuzu mukabilinde

6) Tarafların malı teslim ettiği ve teslim aldığı belirtilir: müteveffâ-yı mezbûr Hakkı'nın zimem-i nasda olan matlubâtından hisse-i isabet eden bana ve bedel-i misliyle talibi Kukulat Karyesi'nden Vardaloğlu Fevzi bin Ali nâm kimesneye on beş aded lira-yı Osmanî bedel-i makbuzu mukabilinde bey' ve ferâğ eyledim

7) Satıcı/Fârîğ tarafından bedelin teslim alındığı belirtilir. Muamele peşin bedel üzerinden değilse borcun ödeme zamanı ve varsa kefilin ismi yazılır.

8) Satıcının/Fârîğin mal ile ilişkisinin kalmadığı belirtilerek hüccet bitirilir: ol dahi vekâlet-i mezkûreyi kabul ve hizmet-i lâzimesini kemâ yenbagî edaya taahhüd ve iltizam etmeğin mâvaka'a bi't-taleb ketb olundu.

9) Tarih atılır: 22 Rabiulahir [1]329/[22 Nisan 1911]

10) Hüccetin altına şahitlerin ismi yazılır³¹: Avramit Karyesi'nden Sukaroğlu Hasan bin Memiş, Kukulat Karyesi'nden Yamakoğlu Hacı Şerif bin Mustafa.

3. 1486 Numaralı Rize/Pazar Şer'iyye Sicilinin İçeriği

1486 Numaralı Rize/Pazar Şer'iyye sicili 89 varak olup 176 sayfadan oluşmaktadır. Kırık rika yazı türüyle yazılmıştır ve 226 kaydı ihtiva etmektedir. 1909-1911 arası dönemi kapsayan sicilde adı geçen mahkeme görevlileri ve diğer görevliler şunlardır:

31 Bayındır, a.g.e. s. 36-37.

Memiş Murat Atar

Ardeşen Rüsumat Memuru: Salih Efendi

Atina Kazası Bidayet Mahkemesi Başkâtibi: Hacıaliagazade Mustafa Vasfi Efendi

Atina Kazası Eski Sanduk Emmini: Baltazade Hakkı Efendi

Atina Kazası Eytam Müdürü: Mehmed Ali Efendi

Atina Kazası Nüfus Memurları: Çakırzade Halim Efendi, Küçükali-lioğlu Salih bin Ali, Halimoğlu ibn İdris, Mustafa Efendi

Atina Kazası Rüsumat Memuru: Çakalzade Mustafa Efendi

Atina Limanı Reisi: İsmail Hakkı Efendi

Bidayet Azası: Mehmed Ali Efendi

Hopa Kazası Mahkeme-i Şer'yye Naibi: Ali Rıza Efendi

Mahkeme-i Bidayet Mübaşiri: İlyas Efendi

Mahkeme-i Şer'yye Kâtibleri: Mehmed Ziya Efendi, Katrezade Ahmed Muhtar Efendi

Mahkeme-i Şer'yye İkinci Kâtibi: Hulusi Efendi

Mukavelat Muharriri: Osman Efendi

Müfredat Kâtibleri: Gençagazade Hüseyin Efendi, Memişoğlu Sabit Efendi

Rize Naibleri: Ahmed Fatih Efendi, Ahmed Hamdi Efendi

Üçüncü Daire Tahsildarı: Mehmed Ali Efendi

Zabıt Kâtibi: İbrahim Efendi

Ayrıca mahkeme kayıtlarında dava vekili olarak Telatorzade Tevfik Efendi (53 kez), Basazade Sabit Efendi (38 Kez), Cancuzade İbrahim Efendi (17 Kez) yer almıştır. Bu üç dava vekili toplam kaydın (226) hemen hemen yarısında bu görevi ifa etmişlerdir.

İçerik anlamında bakıldığında ise 1486 numaralı Rize/Pazar Şer'yye sicilinin idari, sosyal ve ekonomik hayata dair önemli bil-

giler içerdiği görülecektir. Örneğin; duvar ve hark hedmi³², hayvan otlatılan yerde hane inşası³³, nikâhlı eşin itaatsizliği³⁴, nafakanın verilmemesi³⁵, köprü inşası³⁶, yaylaların kullanımından çıkan sorunlar³⁷, emlak ve arazi satışı sonucunda paranın ödenmemesi³⁸, ölen kişinin borcunun kalması³⁹, borca kefil olma⁴⁰, tensikat kanunu mağdurları⁴¹ gibi meseleler söz konusu sicilde yer almaktadır.

İncelenen şer'iyeye sicilinin dava konularına bakıldığında kayıtların büyük bir çoğunluğunun arazi ve emlak ve nükûd ve uruz davaları, nikâh davaları ve alacak davalarından oluştuğu görülür. Bunların yanı sıra miras davaları, boşanma davaları, darp davaları, tapu davaları, emlak, arazi, arsa ve mağazaların satışı, tefrik ve taksimi veya icara verilmesi, sirkat davası gibi davalar da incelediğimiz sicilde yer alan davalardandır.

Sicilin içeriğinden, şehir halkının anlayışı, yaşayışları, kılık kıyafetleri, geçimlerini nasıl sürdürdükleri ve refah derecelerini anlamak, bunlar arasında ilişki kurmak daha kolay hale gelecektir.⁴² Sicilin incelenmesiyle ortaya çıkan konular analiz edildiğinde Rize/Pazar'ın sosyo-ekonomik hayatını gözlem ve değerlendirme şansına sahip olacağız.

3.1. Aile Yapısı ile İlgili Kayıtlar

Aile, akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerden oluşan

32 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 2.

33 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 2.

34 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 2.

35 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 2.

36 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 5.

37 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 13.

38 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 25.

39 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 63.

40 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 16.

41 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 50.

42 M. Çağatay Uluçay, "Manisa Şer'iyeye Sicillerine Dair Bir Araştırma", *Sancaktan Saraya (Seçme Yazılar)*, Haz. M. Sabri Koz, Haşim Şahin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 648.

ve toplumun en temel sosyal yapı taşı olan topluluktur.⁴³ İncelediğimiz sicilde aile ve aile hayatına dair mahkemeye konu olmuş belgeler; nikâhlı eşin itaatsizliği, nafakanın verilmemesi, boşanma, mehir, nafaka-i iddet, miras ve veraset davaları, tereke taksimleri, vekil ve vasî tayinlerinden oluşmaktadır.

İncelenen Hicrî 1327-1329 (Miladi 1909-1911) tarihlerini kapsayan 1486 numaralı Rize Pazar Şer'iyeye Sicili'nde nikâh davası ile ilgili 37 kayıt bulunmaktadır. Nikâh davasıyla ilgili kayıtlarda dava açanların çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu görülmektedir. Kadınlar ise daha çok hem çocuklarının hem de kendilerinin haklarını talep için mahkemeye başvurmuşlardır. Evlilikten doğan karı-kocanın birbirine karşı haklarını ifade eden hukuk-ı zevciyet ile ilgili sorunlar da mahkemeye intikal etmiştir. Bu tür davaların konusu; zevcesinin kaçırılmasından şikâyetçi olanından⁴⁴, nikâhlı olduğu eşinin kendisine itaati için mahkemeye başvurularına⁴⁵, evli olup evden kovulması üzerine konuyu mahkemeye taşıyıp hakkını arayanına kadar⁴⁶ çeşitli konuları içermektedir.

Boşanma ile ilgili kayıtlarsa daha çok mehir ve nafaka taleplerinin mahkemeye yansımından oluşmaktadır. Mehir miktarı konusunda bir sınırlama olduğu anlaşılmakta ve rakamın 2.800 ile 5.000 kuruş arasında değiştiği görülmektedir. Bu tip kayıtlarda ayrıca çocukların hakları da mahkemeye konu olmuştur. Çok eşlilikle alakalı ise sicile yansıyan herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Atina Kazası'na ait Şer'iyeye Sicillerinde boşanmayla ilgili bazı hükümler şunlardır;

25 Nisan 1909'da Kukulat Köyü'nden İslamoğlu Hacı Yusuf'un kızı Hadice ile Cacivat Köyü'nden Abazoğlu Mikdad'ın oğlu İbrahim arasında boşanma, mehr-i muaccel ve nafaka-i iddet davası⁴⁷, 10 Kasım 1909'da Noğadiha Köyü'nden Hacıbekiroğlu Yakub

43 Mehmet Akif Aydın, "Aile", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul 1989, s. 196.

44 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 15.

45 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 2.

46 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 86.

47 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 5.

kızı Elmas ile yine aynı köyden Hacıbekiroğlu Emin'in oğlu Tursun arasında boşanma, 5 yaşındaki kızları Fatma'nın hakları ve mehir ve iddet-i nafaka'yı talep davası⁴⁸, 10 Kasım 1909'da Şilerit Köyü'nden Hacısüleymanoğlu Temel kızı Rukiye ile yine aynı köyden Mollahasanoğlu Ali oğlu Halid arasında boşanma ve kendisi ve iki oğlunun nafaka tahsilini istediği davası.⁴⁹

Şer'iyye sicillerinde sıklıkla rastlanan dava türlerinden biri de miras davalarıdır. İncelenen Hicrî 1327-1329 (Miladi 1909-1911) tarihlerini kapsayan 1486 numaralı Rize Pazar Şer'iyye Sicili'nde de miras ile ilgili 26 kayıt yer almaktadır. Bunlardan çoğunu ölen kişinin ardından mirasçılarının anlaşmazlığa düşmesi ve sorunun çözümünün mahkemede arandığı kayıtlar oluşturur. Ayrıca ölen eşinden alacak hakkı olan mehrini, terekesi üzerinde söz hakkı bulunanlardan talep eden kayıt örneği de sicilde yer alan miras ile ilgili bir diğer kayıt örneklerindedir. Sicilde miras ile ilgili 25 kayıt yer almaktadır. Bu kayıtlar; Samsun Vilayeti, Canik Sancağı, Bafra Kazası, Tirebolu Kazası, Görele Kazası ve Rusya'ya uzanan geniş bir coğrafyayı içerecek çeşitliliktedir. Atina Kazası dışındaki bu miras kayıtlarının mahkemeye yansımaları daha çok bölge dışında miras kalan arazi, emlak, menkul ve gayr-i menkulün satışı veya kiraya verilmesi ile ilgili vekil tayin edilmesinden kaynaklanan kayıtlardır. Sicillerde mirasla ilgili bazı hükümler şunlardır;

11 Mayıs 1909'da Mamaçivat Köyü'nden Tuhaloğlu Mehmed kızı Hadice babası Mehmed ve kız kardeşi Şişe'den kendine intikal eden emlak ve arazi ve nükûd ve uruz için erkek kardeşi Hasan ile olan davası⁵⁰, 1 Kasım 1909'da Şilerit Köyü'nden Vardalzade Hacı Zekeriya kızı Aişe eşi Vardaloğlu Tursun'dan miras kalan alacak, arazi ve emlak menkul ve gayr-i menkul ile nafakasının kendisine teslimi ve hayattayken hibe etmiş olduğu hanesinin terekesine müdahalede bulunanların men'iyle tarafına teslimiyle ilgili dava⁵¹, 28 Aralık 1910'da Atina Kazası'nın Ardeşen Nahiyesi'nin

48 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 15.

49 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 16.

50 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 6.

51 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 14.

Oce Köyü'nden Mahmudođlu Mehmed kızı Aişe ile babasından miras kalan emlak ve arazisine müdahale eden kardeşi Hasan ile arasındaki dava.⁵²

3.2. Atina Kazası'nın İdari Yapılanması ile İlgili Gelişmeler ve 1486 Numaralı Rize/Pazar Şer'iyye Sicilindeki İdari Nitelikli Kayıtlar

Tanzimat'ın ilanından sonra Osmanlı Devleti idarî birimlerinde yeni bir düzenlemeye gidilmişti. 1871 yılında çıkartılan nizamname ile Osmanlı Devleti 27 vilayet, 123 sancağa bölünmüş ve Trabzon Vilayeti; Merkez Sancak, Gümüşhane, Lazistan ve sonradan tekrardan Trabzon'a bağlanan Canik sancaklarından oluşturulmuştur. Atina ise Trabzon Vilayeti'nin Lazistan Sancağı'na bağlı kaza merkezlerinden biridir.⁵³

Atina'nın da tabi olduğu kaza sistemi, idari teşkilat içinde sancakların altında yer alan birimlerdir. Buralar ayrıca adalet ve yönetim işlerinin yürütüldüğü, karye yani köylerin merkezi konumunda olan yerlerdi. 1842 yılındaki Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye kararı ile kazalar tam anlamıyla mülki idari birimi haline gelmiştir.⁵⁴

Kazaların bir alt birimi olan nahiye idari birimi 1864 yılında yürürlüğe giren Vilayet Nizamnamesi'yle teşkilat birimi olarak yerel yönetimlerdeki yerini almıştır. Nahiyelerin daha etraflı bir şekilde düzenlenmesi ise 1871 nizamnamesiyle gerçekleşmiştir. Bu nizamnameye göre nahiye dairesine dâhil edilecek köy ve çiftliklerin birbirine yakın olması ve en az 500 erkek nüfusunun bulunması gerekmektedir.⁵⁵

52 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 49.

53 Süleyman Demirci, Hüseyin Saraç, "XIX. Yüzyılda Trabzon Eyaleti'nin İdari Birimi Olarak Atina/Pazar Kazası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 4, 2012, s. 9. Lazistan sancak merkezi olan Batum'un 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında işgale uğramasından sonra, sancağın idaresi Rize'ye nakledilmiştir. (Viladimir Minorsky, "Lazlar", *İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 26.)

54 Hüseyin Saraç, *Osmanlı İdaresinde Atina (Pazar) Kazası 1875-1920*, Pazar Kaymakamlığı Yayını, Ankara 2015, s. 81.

55 İlhan Şahin, "Nahiye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 32, İstanbul 2006, s. 307.

Atina Kazası'nın nahiyelerinden Hemşin Nahiyesi, nahiyelik birimi 1864 yılında oluşturulmasına rağmen 1870 yılında Atina Kazası'nın bir nahiyesi haline gelmiştir. Atina Kazası'nın bir diğer nahiyesi olan Ardeşen Nahiyesi'nin ise 1904 yılında başlayan nahiyeye olma süreci ise ancak 1906'da nahiyeye yapılmasıyla sonuçlanmıştır.⁵⁶ Sicile yansıyan kayıtlardan 48 tanesi Ardeşen Nahiyesi ile ilgiliyken, 93 kayıt ise Hemşin Nahiyesi ile alakalıdır.

İdari nitelikli kayıtlar açısından bu çalışma kapsamında ele alınan sicilde en önemli kayıtlar, tensikat kanunu sonucunda mağdur olan memurların şikâyetlerinden oluşan kayıtlardır. Yüzlerce memuru kadro harici bırakan Tensikat kanunu 1908 sonlarında devlet dairelerini vurduğunda, karşısında yasal dayanağı bulunmayan kalabalık bir memur grubuyla karşılaşmıştı. Kadrosunu muhafaza edenlere maaş artırımını vaat eden tensikatın uzun dönemli sonuçlarını ele aldığımızda devlet bütçesi açısından sıkıntılı bir süreç yaşanacağı emeklilik ve tazminat ödemeleri ile ortaya çıkmıştı.⁵⁷

Tensikatla ilgili olarak sicilde 4 kayıt yer almaktadır. Bu kayıtlar şöyledir;

24 Ocak 1909'da Ardeşen Nahiyesi'nin Ğere Köyü'nden Gençalizade Mustafa oğlu Ali Ağa İstanbul'da rüsumat piyade kayıkcılık memuriyetinde olup tensikat-ı kanuniye kararınca emekli edilmiş ve memleketine dönmüş ve kendisine ait olan maaş ve ikramiyelerini talep etmiştir.⁵⁸ Aynı şahıs yine aynı taleplerle 16 Eylül 1910'da da hakkını aramak için mahkemeye başvurmuştur.⁵⁹

22 Ağustos 1910'da Ardeşen Nahiyesi'nin Ğere Köyü'nden Genç-

56 Saraç, *a.g.e.*, s.120-122.

57 Erkan Tural, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2016, s. 64; Abdülhamit Kırmızı, "Meşrutiyette İstibdat Kadroları: 1908 İhtilalinin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabilitesi", *1908-2008: Jön-Türk Devriminin Yüzüncü Yılı Kongresi (28-30 Mayıs)*, Ankara Üniversitesi SBF, Erişim Tarihi: 22 Şubat 2017. http://hist.sehir.edu.tr/SiteAssets/Pages/Arastirma/.../Mesrutiyette_Istibdat_Kadrolari.pdf

58 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 18.

59 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 39.

lioğlu Mustafa oğlu İbrahim İstanbul'da rüsumat piyade kayıkçılık memuriyetinde iken mezunen memleketine gelmiş ise de tensikat kanunu kararınca emekliye davet edilmiş olduğundan maaş, ikramiye, tazminat ve ihsaniyesini talep etmiştir.⁶⁰

5 Ocak 1911'de Atina Kazası'nın Venek Köyü'nden Mollâalizade Hasan Efendi oğlu Ali Rıza Efendi Trabzon Vilayeti Of Kazası niyabetinde iken tensikat kanunu kararınca emekli edilmiş olduğundan maaş, ikramiye, tazminat ve ihsaniyesini talep etmiştir.⁶¹

3.3. Sosyal ve İktisadi Nitelikli Kayıtlar

Şer'iyye sicillerinde mahkemeye yansıyan çeşitli sosyal ve iktisadi nitelikli kayıtlarda yer almaktadır. Bunlar emlak ve arazi tefrik ve taksiminden hark suyu davasına, darp davasından akçe davasına, mağazanın kiraya verilmesinden sirkat davasına kadar uzayan çeşitli davalardır. Bu davaların incelenmesi ve değerlendirilmesi dönem hakkında ipuçları sunmaktadır. İncelenen sicilde en çok işlenen dava konuları olan arazi, emlak ve alacakla ilgilidir ve bu durum da daha çok bölgenin coğrafi ve sosyo-ekonomik yapısından kaynaklanmaktadır. Doğu Karadeniz'in Ordu'dan Hopa'ya kadar doğu kıyıları; geniş deltaların olmadığı, düz arazilere az rastlanan ve nerdeyse tamamının sarp kayalardan meydana geldiği bir coğrafyaya sahiptir. Böyle bir engebeli coğrafyaya sahip olmasından dolayı, düzlük tarım arazileri ve geniş otlaklar nadiren görülür.⁶²

Aşağıda incelenen sicilde yer alan arazi, emlak ve alacak davası ile ilgili 124 kayıttan bazı örnekler yer almaktadır;

1 Temmuz 1909'da Ardeşen Nahiyesi'nin Cibistas Köyü'nden Salihresioğlu Hasan oğlu Mustafa ile Salihreisioğlu kızları Fatma ve Hanife ve Haşimoğlu Osman oğlu Hasan arasında arazi, emlak ve alacak davasından dolayı bir sorun yaşanmıştır.⁶³

60 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 38.

61 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 50.

62 Michael E. Meeker, İmparatorluktan Gelen Bir Ulus: Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005, s. 93-95.

63 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 10.

2 Kasım 1909'da Ardeşen Nahiyesi'nin Ğere Köyü'nden Keleşoğlu Mustafa oğlu Mehmed Ali ve annesi Mehmed kızı Hadice kendilerine ait emlak, arazi ve arsayı kiraya vermek istemişlerdir.⁶⁴

Sosyal nitelikli kayıtlar bağlamında, yaylaların kullanımı konusunda yaşanan anlaşmazlıkları içeren hükümler dikkat çeker. Atina Kazası'ndaki yaylalar, köy ve ilçe merkezine 15-30 saatlik mesafededir. Yerel halk, Mayıs ayından itibaren mezralara, Haziran'dan itibaren ise yaylalara çıkarlar, yaz boyunca sürülerini meralarda otlatıp, Eylül'den itibaren yaylaları, Ekim ayının sonundan itibaren ise mezraları terk edip köylerine dönerlerdi. Bazı yaylalar bir köy ve sülalenin, bazıları ise birden fazla köy ve sülalenin kullanımına açıktı. Yaylaların geçim amaçlı kullanımı pek çok anlaşmazlığı da beraberinde getirmiştir.⁶⁵ Atina Kazasında 1909-1911 yıl aralığında yayla ve yaylacılıkla ilgili sorunlar yaşanmış, anlaşmazlık konuları mahkemeye taşınmış ve aşağıda yer alan örneklerde olduğu gibi 4 kayıt sicilde yer almıştır. Bu konuyla ilgili dava örnekleri şöyledir;

10 Ağustos 1909'da Atina Kazası'nın Hemşin Nahiyesi'nden Melmenat, Çingit, Açaaba Köyleri ahalisinden Numanefendizade Hacı Mehmed Hurşid Efendi, Hamzazade Ali Efendi oğlu Tevfik Efendi, Yevmizade Musa Pehlivan oğlu Halil Efendi, Ferahzade Memiş Ağa oğlu Hacı Abdülkadir Ağa, Cihanzade Hacı Emin Efendi oğlu Abbas Efendi, Hacıfeyzioğlu Mustafa oğlu Abdurrahman, Küçükosmanođlu Ali oğlu İdris Efendi, Küçükosmanođlu Osman oğlu Yusuf Efendi ve Karibođlu Mehmed Ali oğlu Osman, Hüser Yaylası'na saldıran Ardeşen Nahiyesi'nin Komilo ve Abiço Köyleri ahalisinden şikâyetçi olmuşlardır.⁶⁶

21 Ekim 1909'da Atina Kazası'nın Timisvat Köyü'nün İmamı Abdiođlu Reşid Efendi oğlu Hafız Mustafa Efendi ve Timisvat Köyü'nün Muhtarı Hacıoğlu Ahmed oğlu Cevahir köye mahsus Ombola nam-ı diğer Kaçkar Yaylası'na müdahale eden Hemşin

64 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 14.

65 Saraç, *a.g.e.*, s. 253-254.

66 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 12.

Nahiyesi'nin Çingit, Melmenat ve Açıba Köyleri ahalisinin müdahalelerini mahkemeye taşımışlardır.⁶⁷

30 Mayıs 1910'da Atina Kazası'nın Ardeşen Nahiyesi'ne tabii Timisvat Köyü'nden Şeremetoğlu Ali oğlu Mustafa Usta, Örsoğlu Osman oğlu Ali Usta, Tiryakioğlu Kasım oğlu Hasan Usta ve Musaoğlu Osman oğlu Ali Usta köye mahsus Gvant ve Hodonor Yaylası'na müdahale eden Hemşin Nahiyesi'nin Melmenat, Çingit, Açıba Köyleri ahalisinin müdahalelerinden şikâyetçi olmuşlardır.⁶⁸

14 Ekim 1910'da Atina Kazası'nın Avramit ve Nohlapsu Köyleri ahalisinden Babaloğlu Tahir oğlu Mehmed Efendi, Turhanoğlu İsmail oğlu Memiş Efendi ve Sukaroğlu Yunus oğlu Hüseyin Aga, Balyazoğlu Ali oğlu Mehmed Aga ve Larozluoğlu Ali oğlu Hüseyin Aga köyelerine mahsus Hacı Ali Bağı'na müdahale eden Haçapit ve Bogina Köyleri ahalisinin müdahalelerini mahkemeye taşımışlardır.⁶⁹

Sonuç

Şer'iyye sicilleri özellikle yerel tarih açısından bize önemli veriler sunmaktadır. İncelenen 1486 numaralı Rize/Pazar Şer'iyye sicili de özellikle Rize bölgesinin sosyal tarihi üzerine yapılacak çalışmalara ışık tutacaktır. Bu makalede şer'iyye sicillerinden yola çıkarak, bir bölgenin sosyo-ekonomik ve hukuki durumu incelenmesi hedeflenmiş, 1909-1911 yılları arasındaki Atina Kazası mahkeme kayıtları, aile yapısı, idarî, sosyal ve iktisadî yönden sınıflandırılmıştır. Kayıtların içeriğinin anlaşılması adına sicilden seçilen dikkat çekici örneklerle de yer verilmiştir.

Sicilde yer alan kayıtların hemen hemen yarısını sosyal ve iktisadî kayıtlar altında incelenen arazi, emlak ve alacak davası ile ilgili kayıtlar oluşturmakta ve bu konuyla ilgili 124 kayıt bulunmaktadır. Dava sayısının fazlalığı iki nedene bağlanabilir. Birincisi bölgenin

67 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 13.

68 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 29.

69 P.Ş.S. Nr. 1486. s. 41.

coğrafi yapısından kaynaklanan ekilebilir tarım arazisinin azlığı ve bundan dolayı daha kıymetli olmasıdır. İkinci neden ise mülkiyete dair tescil ve el değiştirme işlemlerinin kadı mahkemelerinde yaptırılması, tasdik ettirilmesi zorunluluğudur. Yine bu davalar arasında özellikle geçim merkezi sayılan yaylaların kullanımından kaynaklanan sorunlar dikkat çekicidir. Aile yapısı ile ilgili ise (Nikâh, boşanma, nafaka, mehir ve miras ile ilgili davalar) sicilde 84 kayıt yer almaktadır. Bu kayıtlara yansıyan başlıca konular; eşlerin birbirine karşı sorumluluklarını yerine getirmemesi sonucu konunun mahkemeye taşınması ve boşanma sonrası kadınların nafaka ve mehir haklarını talep ettiği kayıtlardır. Yine çocukların mahkemeye konu olduğu davalarda genellikle boşanma sonrası kadının çocuğunun hakkını talep için mahkemeye başvurduğu kayıtlarda yer alır.

1486 numaralı Rize/Pazar Şer'iyye sicilinin idari anlamda verdiği bilgiler de dikkate değerdir. Sicilde yer alan kayıtlar takip edildiğinde, 1909-1911 yıl aralığında, kazada çalışan mahkeme görevlileri ve diğer görevliler hakkında bilgilere ulaşılabilir. Sicilde Atina Kazası'nın Ardeşen Nahiyesi ile ilgili 48, Hemşin Nahiyesi ile ilgili 93 kayıt yer almaktadır. Bu kayıtlarda Lazistan Sancağı'nın Atina Kazası ve kazanın Ardeşen ve Hemşin Nahiyeleri ve bunlara bağlı köyler ve sülaleler hakkında da pek çok veri mevcuttur.

Arazi, emlak, nükûd ve uruz, nikâh ve alacak davasından kaynaklı kayıtlar da, o tarihteki kazanın kültürel, sosyo-ekonomik ve idarî yönden durumunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin içinden geçtiği değişimlerin yerele yansımaları açısından özel önem arz eden Tensikat Kanunu mağdurlarının mahkeme kayıtları ve haklarını arama mücadeleleri de sicilin kendisinde yer bulmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

1486 Numaralı Rize/Pazar Şer'iyeye Sicili

Araştırma Eserler

Akgündüz, Ahmet, Şer'iyeye Sicilleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Cilt 1, İstanbul 1988.

Ansary, Sabri Şakir, *Hukuk Tarihinde İslam Hukuku*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1958.

Atar, Fahreddin, İslâm Adliye Teşkilatı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1999.

Atar, Fahreddin, "Kadı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul 2001, s. 66-69.

Aydın, Mehmet Akif, "Aile", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 2, İstanbul 1989, s. 196-201.

Bayındır, Abdulaziz, İslâm Muhâkeme Hukûku (Osmanlı Devri Uygulaması), Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.

Bingöl, Sedat, *Tanzimat Devrinde Osmanlı'da Yargı Reformu (Nizâmiyye Mahkemeleri'nin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2004.

Bingöl, Sedat, "Tanzimat Sonrası Taşra ve Merkezde Yargı Reformu", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Cilt 6, Ankara 1999, s. 533-545.

Demirci, Süleyman, Saraç, Hüseyin, "XIX. Yüzyılda Trabzon Eyaleti'nin İdari Birimi Olarak Atina/Pazar Kazası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:4, 2012, s. 9-18.

Ekin, Ümit, *Kadı Buyurdu Kâtip Yazdı: Tokat'a Dair Bir Sakk Mecmuası*, Bilge Kültür Sanat, Nisan 2010.

Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Mahkemeleri: Tanzimat ve Sonrası*, Arı Sanat Yayınları, İstanbul 2004, s. 237.

Gedikli, Fethi, "Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyeye Sicilleri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5, İstanbul 2005, s. 187-213.

Gürkan, Feyyaz, "Şer'iyeye Mahkemeleri Sicilleri Üzerinde Bir Araştırma", IX. *Türk Tarih Kongresi*, Cilt 2, Ankara 1988, s. 765-779.

- İpşirli, Mehmet, "Kazasker", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 24, İstanbul 2001, s. 141.
- Kırmızı, Abdülhamit, "Meşrutiyette İstibdat Kadroları: 1908 İhtilalinin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabiliyeti", *1908-2008: Jön-Türk Devriminin Yüzüncü Yılı Kongresi (28-30 Mayıs)*, Ankara Üniversitesi SBF, Erişim Tarihi: 22 Şubat 2017. http://hist.sehir.edu.tr/SiteAssets/Pages/Arastirma/.../Mesrutiyette_Istibdat_Kadrolari.pdf
- Michael E. Meeker, İmparatorluktan Gelen Bir Ulus: Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.
- Minorsky, Viladimir, "Lazlar", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 7, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 24-28.
- Ortaylı, İlber, *Kadı*, Kronik Yayıncılık, İstanbul 2016.
- Öztürk, Nazif, "Evkâf-ı Hümayun Nezareti", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul 1995, s. 521-524.
- Saraç, Hüseyin, *Osmanlı İdaresinde Atina(Pazar) Kazası 1875-1920*, Pazar Kaymakamlığı Yayını, Ankara 2015.
- Şahin, İlhan, "Nahiye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 32, İstanbul 2006, s. 306-308.
- Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017.
- Tural, Erkan, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi*, İmge Kitabevi, Ankara 2016.
- Uğur, Yunus, "Şer'iyeye Sicilleri", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Cilt 39, İstanbul 2010, s. 8-11.
- Uluçay, M. Çağatay, "Manisa Şer'iyeye Sicillerine Dair Bir Araştırma", *Sancaktan Saraya (Seçme Yazılar)*, Haz. M. Sabri Koz, Haşim Şahin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2012, s. 641-654.